

AMIR TEMUR YURISHLARI ARAFASIDA GRUZIYADAGI IJTIMOIY-SIYOSIY HAYOT

Adxamjon Qosimov

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti “Ijtimoiy fanlar” kafedrası assistenti

E-mail: adhamjonqosimov1994@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada arab, fors, turk va gruzin tarixchilari asarlarida Amir Temurning yurishlari davrida Gruziyadagi ijtimoiy-siyosiy hayot, gruzin hukmdorlarining yuritgan siyosati, Amir Temurning harbiy mahorati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Gurjiston, To‘xtamish, Lela Kakavishli, Abdurahmon Sechkin, Kristofer Morlo, qirol Bagrat V, qirolicha Anna.

ABSTRACT

This scientific article describes the socio-political life in Georgia during the campaigns of Amir Temur, the policy of the Georgian rulers, and the military skills of Amir Temur in the works of Arab, Persian, Turkish and Georgian historians.

Key words: Amir Temur, Georgia, Tokhtamish, Lela Kakavishli, Abdurahman Sechkin, Christopher Morlo, King Bagrat V, Queen Anna.

KIRISH

O‘zbek millatining kuch-qudrati, uning cheksiz imkoniyati, jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan hissasini idrok etar ekanmiz, Amir Temur siymosi darhol ko‘z oldimizga keladi. Shu bois ham Amir Temurning ma’naviyati, shijoati, davlatchilikdagi adolatparvar siyosati yuksak ibrat namunasi bo‘lib qoldi. Milliy tariximizda Amir Temur xalqimizning sha’n-shavkati, g‘ururi-iftixori, xalqimiz dahosining timsoli, ma’naviy qudratimiz ramzi bo‘lib qolgan.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida Sohibqiron Amir Temur haqida alohida to‘xtalib o‘tgan: “Chunki tengsiz azmu shijoat, mardlik va donishmandlik ramzi bo‘lgan bu mumtoz siymo buyuk saltanat barpo etib, davlatchilik borasida o‘zidan ham amaliy, ham nazariy meros qoldirdi, ilmu fan, madaniyat, bunyodkorlik, din va ma’naviyat xuddiki o‘zimga qandaydir ruhiy kuch-quvvat topgandek bo‘laman. O‘z ish faoliyatimda bu kitobga takror-takror murojaat qilib, undagi hech qachon eskirmaydigan, inson ma’naviyati uchun bugun ham oziq bo‘ladigan hikmatli fikrlarning qanchalik hayotiy ekaniga ko‘p bor ishonch

hosil qilganman”¹. Amir Temurning “Tajribamda ko‘rilgankim, azmi qat’iy, tadbirkor, hushyor, mard va shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz, loqayd kishidan yaxshiroqdir”² degan so‘zlari bugungi kunda ham ma’naviy jihatdan naqadar dolzarb ahamiyatga ega ekani barchamizga ayon.

Amir Temurning Gruziya (Gurjiston)ga yurishining tarixchi olimlar tomonidan batafsil yoritilmaganligi dolzarb masalalardan biridir. Ushbu jarayonlarni obyektiv va to‘laqonli yoritish dolzarbligini bilan bir qatorda bu davrni har tomonlama xolis, ilmiy asosda yoritish zarur. Amir Temurning o‘zbek davlatchiligi va jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotida tutgan o‘rni va ta’sirini o‘rganishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Sohibqiron Amir Temurning Gruziyaga yurishi arafasida gruzinlarga shoh Dovudning o‘g‘li Bagrat V hukmdorlik qilayotgan edi. Temurning Gruziyaga birinchi yurishi haqidagi bu fikrlarda haqiqat borligiga shubha yo‘q. Biroq Temur deyarli umrining oxirigacha oraliqda Gruziyaga yurish qildi. Sohibqiron Temur 1386-1388 yillardagi uch yillik yurishida Surmeli va Qars qal’alarini olib, ularni vayron qildi. Keyinchalik Naxchivon va Qars viloyatlarida istilolar qilib Tbilisiga keladi. Temur gruzinlarga qarshi yurish qilib, Tbilisi qal’asini va uning atrofini qamal qildi. Temurning oldinga siljishi qarshisida podshoh Bagrat qasrga panoh topayotgan bir paytda gruzinlarning bir qismi u bilan qolmagan va xavfsizroq deb hisoblagan g‘orlarga chekingan. Shundan so‘ng Temur o‘z amri va askarlariga qasrni egallashni buyurdi. Qal’a devorlari vayronaga chidamli, Temur dinini qabul qilishdan ko‘ra, o‘z dini uchun o‘lishni afzal ko‘rib, qarshilik ko‘rsata boshladi. Bu hujumga javoban Bagrat V temuriylar qo‘shiniga qarshi hujumga o‘tdi; Har ikki armiya ham ko‘p talofatlar va ko‘p qiyinchiliklarni boshdan kechirdi. Biroq gruzin qo‘shinlari temuriylarga qarshi tura olmay, yana qal’a tomon qochib ketishdi.

Armiyani shahar himoyachilarining hujumlaridan himoya qilish uchun Temur lagerida katta qo‘shin va vositalarni birlashtiragan savat va temir to‘rlarni to‘qishni boshladilar. Temir metall bilan qoplangan armada yo‘lga chiqdi va ulotirish usullaridan foydalangan holda, qal’a devorlari va darvozalarini buzib, shaharga kirib oldi. Bagrat V asirga tushgach, Temur musulmon dinini qabul qilishni talab qildi. Mavjud vaziyatni baholash va o‘z xalqiga vaqtincha muhlat berish uchun, faqat uning erkinligi bilan mumkin bo‘lgan, Bagrat V rozi bo‘ldi.³

Sohibqiron qal’a tomon yangi hujum boshladi. Ushbu taraqqiyot natijasida qirol Bagrat V va qirolicha Anna va boshqa barcha gruzinlar asirga olindi. podshoh Bagrat V qo‘lga olinib, Qorabog‘ga jo‘natildi. Temur bu g‘azotga urush maqsadida yo‘l olgani yaxshi maslahatlar bilan Islomga taklif qildi. Agar islom dinini qabul qilsa, uni ozod

¹ Каримов И. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т.:Маънавият,2008. – Б. 28

²Темур тузуклари. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991. – Б..24

³ Ivanin M. Ikki Buyuk Sarkarda. Toshkent, 2017.

qilishini, uni hurmat qilishini va barcha gruzinlarni zanjirlaridan ozod qilishini aytdi. Bu nasihatlar natijasida Bagrat V islom dinini qabul qilganini aytdi. Amir Temur buni eshitib, katta mamnuniyat ko'rsatdi; Podshoh Bagratga V katta in'omlar bilan faqat xalifa beribgina qolmay ilgari hukmronlik qilgan joylardan tashqari yangi joylarni ham berdi.

Temurning Gruziyaga qarshi ikkinchi yurishi 1393-yilda sodir bo'ldi. Bunga sabab podshoh Bagrat V Sohibqiron Temurga bo'ysunib, tobe podshoh bo'lganidan keyin isyon ko'targan. Darhaqiqat, Gruziya yilnomasida ta'kidlanganidek, Bagrat V samimiy emas edi. Temur Gruziyaga kirgach, Gruziyaning barcha hududlarida bo'lgani kabi Tbilisida ham avj olgan vabo kasalligi u yerda ham katta vayronagarchiliklar keltirib, Temur keltirgandan ham ko'proq zarar keltirdi. Shunday qilib, bu kasallik Gruziyada ko'plab o'limga olib keldi va gruzinlarni ko'plab ofatlarga duchor qildi. Bularning barchasidan tashqari Temurning hujumi ularning musibatini yanada oshirdi.

Gruziyalik yozuvchi Lela Kakavishli o'zining Yanus lea ya'ni Kakashvilining blogida "Temurlangning yurishlari" deb nomlangan maqola joylashtiradi. U bu maqolasida Amir Temurning Gruziyani egallashi katta kuch va yo'qotishlar evaziga amalga oshganligini ta'kidlaydi.

Abdurahmon Sechkinning "Gruziya-Turkiya munosabatlari" (XIV asrning ikkinchi yarmi-XV asr) mavzusidagi tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun disertatsiyasida Amir Temur va uning Gruziyaga yurishi haqida qimmatli ma'lumotlar berib o'tilgan¹. Ushbu disertatsiya ishida Amir Temur va uning hayoti va oilasiga alohida to'xtab o'tilgan. Aynan shu asarda Bagart V ning hukmronlik yillariga aniqlik kiritilib o'tilgan. U 1360-1395- yillarda mamlakatni boshqargan.

Ingliz yozuvchisi Kristofer Morloning "Buyuk Temur" nomli she'rida Amir Temur Gruziyaga yurishini o'zi diniy e'tiqod uchun boshlaganligi ta'kidlanadi. I.Javaxishvilining ma'lumotlariga ko'ra, o'sha paytdagi Gruziyani har tomonlama vayron bo'lishiga faqat Amir Temurning hujum qilishi emas, hukmdor George VII ning to'g'ri siyosat olib bormaganligi aytiladi.

XULOSA

Amir Temurning Gruziyaga yurishi davriga tegishli yozma manbalar asosan, fors, arab tillarida, yana turk va guzin tillarida ham yozilgan. Ushbu yozma manbalarda ko'pincha, Amir Temurning siyosiy faoliyati, harbiy yurishlari va ushbu jarayonlarda ishtirok etganligi xususida batafsil ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ayrim yozma manbalarda esa Amir Temurning Gruziyaga xususida deyarli fikr bildirilmagan. XIV

¹ Abdurahmon Sechkin. Gruziya-Turkiya munosabatlari (XIV asrning ikkinchi yarmi-XV asr). Tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun disertatsiyasi. Tbilisi 2019.

asr o'rtalari - XV asr boshlaridagi Gruziyaga haqida tarixiy asarlardagi ma'lumotlar hajmi va ularning mazmunan boyligi va xilma-xilligini ko'rishimiz mumkin. Amir Temurning Gruziyaga yurishi to'g'risida tarixchi olimlar turli xil ma'lumotlar berib o'tishgan. Bir guruh olimlar e'tiqod masalasi sababli deb ma'lumot berishsalar, boshqa guruh olimlari esa birinchi yurishning sababi Oltin O'rda xoni bilan kelishmovchilik edi. Gruzinlar orasida esa Temurning maqsadi Gruziyaga egallab olish emas, balki To'xtamishxon yo'lini to'sib qo'yish ekanligi ta'kidlanadi.

Ma'lumotlarni o'rganish natijasida shunday xulosaga keldim. Amir Temurning Gruziyaga yurishi kofirlarni islom diniga kiritish bahonasida, asl sababi To'xtamishxon davlati zaiflashtirish bo'lgan. Bu yurish orqali uni Shimoliy Eronga boradigan yo'lini kesib qo'yib, o'z hududini kengaytirish edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". T.: "Ma'naviyat" -2008..
2. Amir Temur Ko'ragon. Temur tuzuklari - Toshkent. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi "Fan". 2018 - 159 b.
3. Ivanin M. Ikki buyuk sarkarda: Chingizxon va Amir Temur. Tarjima. A.Mahkamov, so'z boshi: Yu.Muzaffar, Kichik muxarrir M.Nabiyeva, Tex. Muxarrir B.Barsukova, musahhihlar M.Hoshimova, K, Ziyomammedova. -T.: "Fan", 1994.
4. Abdurahmon Sechkin. Gruziya-Turkiya munosabatlari (XIV asrning ikkinchi yarmi-XV asr). Tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun disertatsiyasi. Tbilisi 2019.